

dalibor cvitan: »polovnjak«, globus, zagreb 1985. branimir donat

Na pitanje tko je i kakav je junak onih malobrojnih čitanih novijih romana hrvatske književnosti, kakva su njegova svojstva i u kakvoj sredini obitava, nije lako odgovoriti. Međutim, kako uopćena pitanja nužno računaju na općenite odgovore pokušati će sumirati konstante koje povezuju uspješlija djela i uspješnije pisce. Na temelju letimične provjere postaje jasno da je taj hipotetični junak uglavnom tridesetogodišnjak, da radi nekakav posao koji mu omogućuje nešto slobodnog vremena, da nije bogat, ali da se o nekim materijalnim poteškoćama zapravo nikada ne radi, neoženjen je, rjeđe rastavljen itd. Sve u svemu, to je mahom društveno prilagodljiva osoba, najčešće hedonist koji tek u jednom trenutku otkriva da se nalazi u sukobu sa svijetom i društvom i obično iz te neravnopravne borbe bježi svjestan da je svako protivljenje uzaludno.

Odnos prema zajednici obično je oblikovan ironijski i s distancom što nije samo neka psihološko-socijalna datost nego između ostalog, rado prihvaćena konvencija koja romanopiscu omogućuje stanovitu distancu na razini kolektivnih opservacija, a istodobno omogućuje da junak i njegov svijet budu prikazani kao estetski zanimljivi izuzeci. Bez obzira što zastupali i zagovarali, velika većina predstavlja parafrazu uspješnih ljudi, a ako to nisu, onda je njihova nesreća dio neke opće atmosfere, mentalne i emocionalne solidarnosti unutar generacije kojoj pripada.

Pred nama je roman koji na neki način odstaje od ovih stereotipa i nudi neke druge obrasce. Riječ je o *polovnjaku* prvom romanu Dalibora Cvitana (r. 1934), a većina standardnih oznaka koje smo naveli ne mogu se ni uz najbolju volju primijeniti na njegova junaka Ervina. Umjesto tridesetogodišnjaka pred nama je pedesetogodišnjak, umjesto čovjeka koji želi biti sretan, ali mu se želja zbog nekakvih vanjskih okolnosti izjalovljuje, on ne pokušava zagrabiti čak ni iluziju od sreće, a o integraciji u društvo ni na trenutak ne pomišlja. Ali pred nama nije nezadovoljnik koji će postati buntovnik nego monoman koji ne može shvatiti svijet oko sebe jer ne posjeduje svijest da je i on dio tog profanog, lažnog, nametljivog, egoističnog svijeta s kojim nema snage da se bori, ali kojeg jednostavno ne umije niti asimilirati. Ervin pripada radnom svijetu, sociolog je i radi u nekom institutu, nije bogat ali nekako živi, njegovo jedino siromaštvo temelji se na smanjenoj emocionalnosti i hipertrofiranom racionalitetu. Umjesto da svoj život živi, on ga promatra i uspoređuje, a emocije potiskuje do te mjere da postaje jalov, i potvrde svojih stavova tj. etape materijalnog i ljudskog propadanja doživljuje ne toliko kao stvarnu nesreću nego kao apstraktni dokaz njegovih životnih nazora. Stoga njegova individualna, egzistencijalna pobjeda nije pobjeda nego apsolutni poraz jer su apstraktna načela dignuta nad mogućnosti ljudske prakse.

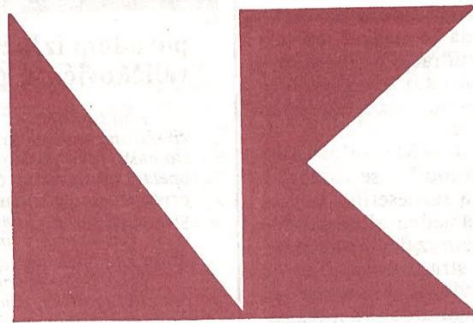
Ervin je ukratko antiheroj, zapravo inačica Sartreova Roquantina koji je sticajem astralnih ili ne znam kakvih drugih okolnosti primoran da živi u zagrebačkoj Kustošiji i tamo troši u besjerenje svoju planetarnu tjeskobu, koja se može shvatiti i kao svojevrsna psihološka opstipacija ili starinski m rječnikom rečeno – mizantropija. Kao literarni tip Ervin ima svoje protipove u Arsenu Toplaku iz *Isušene kaljuže* Janka Polića Kamova i spomenutom Roquantinu iz Satreove *Mučnine*, ali u bliskom psihološko-emocionalno-egzistencijalnom smislu bliski su mu i junaci iz romana Samuela Becketta. Cvitan, međutim, ne prepisuje, ovi arhetipovi su dio autorove sposobnosti doživljavanja i prepoznavanja svakodnevnog i transcendentnog. Jednobrazno u identificiranju i romanopisac i njegov junak prepoznaju samo jedan tip svijesti o konkretnom životu i na njegovoj negativnosti gradi cjelovit, ekskluzivan i apartan, ali istodobno nimalo privlačiv kozmos s neobičnim traumama, neobjašnjivim odustajanjima i neočekivanim zaključcima.

Polovnjak je roman o ljudskoj jalovosti, o emocionalnoj uskraćenosti, kritika društva sa stanovišta pojedinca koji ne želi biti ni na trenutak žrtvom neke kolektivne obmane – bez obzira radilo se o sterilnom jeziku svakodnevnih poštapalica, modnih konvencija i kolektivnih ideala. Položaj, ponašanje i osjećanje koje Cvitan generira na razini svijesti Ervina u biti je

egzistencijalističke naravi jer čitaocu biva jasno da u okvirima čak i ovakvog negativnog »bil-dungsmomana« Ervin nije takav samo zato što se takvim pojmi, nego kakvim sebe hoće misliti, kakav je spram svoje egzistencije. U kontekstu ovakvih egzistencijalističkih paradigmi valja imati na umu misli J. P. Sartrea koji tvrdi da »čovjek nije ništa drugo nego ono što od sebe čini«. Na razini ovakve subjektivnosti, a ona prevladava u Cvitanovim romanom a upravo je Sartre to u spisu *Egzistencijalizam je humanizam* nazvao prvim načelom egzistencijalizma, to je ono što on naziva subjektivnošću. Postulat da je čovjek ono što od sebe čini postaje u *Polovnjaku* temeljni aksiom (»Čovjek je ponajprije projekt koji sebe subjektivno živi umjesto da bude mahovina, gnjiloća ili cvjetača; ništa ne egzistira prije tog projekta; ništa nije na inteligibilnom nebu i čovjek će ponajprije biti ono što je projektirao da bude«).

U ovom, a i u mnogim drugim svojstvima i namjerama riječ je o stavu koji generira roman izuzetka koji se ničim ne uklapa u matricu romana što ih kao obrazac književnog i društvenog ukusa normira primjerice domaća pripovjedačka proizvodnja u biblioteci *Hit*.

● nove knjige ● nove knjige ● nove knjige ●

● nove knjige ● nove knjige ● nove knjige ●

U času umjetnosti revivala, transavangarde, u času kada je estetizantno sjećanje važnije i navodno vjerodostojnije od mišljenja, kada se radije prepoznaje model nego otkriva artefakt, ova knjiga pruža čitaocu snažan otpor, jer ovo nije djelo koje zagovara integraciju pojedinca u društvo, ono govori o sve većem jazu kojeg će prikazati ipak jednom parafrazom (Kafke): »Čioda, užasna čioda koja ga je priklavala uz ravnu, bijelu podlogu. Boljelo ga je u grudima, ali ne od predinfarktne stanja nego od te imaginarnog čiode kojom je bio pribijen. Ne, nije on bio Krist pribijen na križu, nego leptir priboden čiodom, gumbašnicom, u zbirci leptira. Dobro je govorio Salvador Dali da evropske zemlje stenju pod jarmom slobode i da je sloboda govno. Pa ipak, on je odabrao da stenje pod tim jarmom i da živi u tom govnu«).

Ervin je sav u sukobu, ali sukob je takve naravi da mu nikako neće poći za rukom da postane heroj, naprotiv, on vodi borbe ne da bi bio pobjeđivan nego zato da bi bio časno poražen. U tom pogledu ostaje dosljedan isto kao i njegov autor koji ni pod koju cijenu ne želi prihvatiti norme i obaveze žanrovske književnosti kojima veći dio suvremene hrvatske pripovjedačke produkcije robuje. U takvoj općoj situaciji koja je društvene ali i literarne naravi pišu se djela čiji junaci plutaju površinom vlastitih emocija i kolektivnih frustracija i ne pruža im se šansa da se vinu u Paradis neke više egzistencije ili da se istinski strmoglave u Had ništavila. Sve njihove akcije i ponašanja određena su mogućim, a tek onda stvarnim. Čak i onda kada naracija luta rubom imaginarnog malo je nade da će prekoračiti Rubikon čiste fikcije, a još manja je nada da će svoj život regulirati nekakvim apstraktnim načelima. Telos, projekcija, svjesno je odbačena jer moguće i stvarno nalaze se samo ovdje i sada, dok je Cvitanovo polazište bitno drugačije i stoga *Polovnjak* predstavlja jedan od rijetkih izuzetaka pa makar njegov junak ne bi bio dopadljiv nego rob vlastite mizantropije, a njegova nesretna svijest kao neki kozmički ali beznađno pokvareni želudac neprestano luči sekreta i sve one lijepe ingredijente neautentičnog života mora iz sebe izrigati i iza sebe ostaviti smrad, gad i jalovu pustoš i tako upropastiti idilični ljudski krajolik iz kojeg su nesreća, nesnalazjenje, promašenost, jalovost, zavist namjerno uklonjene kako bi se kroz gušić života lakše pribijale literarno zamišljene egzistencije.

Stoga je roman *Polovnjak* svojevrsni sioranovski dnevnik raspadanja, kronika neuspjeha. I kada junak ostaje poslije besmislenog sukoba bez posla, kada ga bivša ljubavnica izabere za oca njenog djeteta i kada poslije svih onih peripetija koje su u nas povezane uz promjenu stana, povezivanja domaćinstva, ostaje na cesti može se reći da se slavodobitno vraća u podstansku sobicu i kada na kraju susreće »tako uvaljan, maslen, zarastao u bradu, neprepoznatljiv, bezličan kao debela vesela baba koja se uzdigla iznad bijednih razloga spola, imutka, karijere i izbora životnog puta« susreće Elu, ženu koju je volio, ali ju je izgubio jer je odredio sebi sudbinu gubitnika, biva sretan da je sve upravo tako jer i prava nesreća vrijednija je od lažne sreće.

U nizu junaka koji postoje samo zato da bi svojim uspjesima golicali maštu i obavljali uspješno one poslove koji ostalim ljudima ne polaze baš suviše od ruke, Cvitan nudi antijunaka, brižljivog povrtljara nesreće, nezadovoljstva, tjeskobe, on nam otkriva hedonistu poraza, ugodnika razočaranja, uživalaca nelagodja i promašaja svake vrsti. Ovako gledano riječ je o romanu koji s ničim vanjskim, osim svojom spisateljskom i svjetonazornom koherentnošću neće privući čitaoca, riječ je o piscu koji i prema obavezama književnosti ima ponešto drugačiji odnos i jednom junaku, djetetu fikcije koji doživljava negativno užasašće i samoostvaren se strmoglavljuje tamo odakle drugi pokušavaju uz pomoć laži, prijeara i samoobmane postopoto pobjeći. To je roman možda ne toliko egzistencijalne istine koliko egzistencijalističke dosljednosti koja otkriva izlaz nasuprot lažima koliko ona bila privlačna u svojoj poželjnosti. Pisac je predočio situaciju i predložio izbor, dovoljno da se roman prihvati kao ozbiljan posao prošet slobodom da se mnogima neće svidjeti, jer ne prekoračuje subjektivnost pisca, premda, otkrivajući vrijednosti i čuvstva, ukazuje da je polje odgovornosti mnogo šire no što smo spremni vjerovati i da bi se stekla kakva takva istina o sebi, treba proći kroz drugog. Otuda sklonost književnosti da ispituje situaciju bez obzira gdje počinje mašta ili hir, a gdje predodžba poprma konture portreta, a gdje se svodi na znak kojeg ponekad nazivamo karikatrom.

vuk krnjević: »put putuje«, grafos, beograd 1986. draško ređep

Najranije napisane pesme, one o Čabrinoviću i o Principu, zasnovala su, u biti, ovu knjigu na(r)očito izabranih pesama Vuka Krnjevića, još pre trideset godina, još daleke već 1956. godine. Tako je, posmatrano formalno i iznutra, put ove knjige, tako značajno postavljen i u njen naslov – *Put putuje* – nekoliko nastojao da u nekoliko prevaženim tajanstvenim tačkama, a u osnovi ipak na većitim demarkacijama čovekovog sna o slobodi i pobuni, izdvoji jedan lirski hroničarski part, kao jedinstvo, kao genuzu misleće, vlastite pesme. Referencije jednog tako izrazitog pesnika ponora, kakav se, zauvek, oglosio Vuk Krnjević knjigom *Ustuk* (»Nolit«, Beograd, 1985), dramatično pokazuju kako njegova najnovija poetska emisija ni slučajno nije bez prošlosti. Baš naprotiv, ovaj njegov lirski put kojim se putovalo od Čabrinovića i Principa, zavičajno naznačen kao martiri slobodnog uverenja i poverenja, uostalom, savesti, do Palaha i Dučkea, datiranih tragičnim svedočanstvima o subjektivnom, velimo, taj njegov lirski put itekako pokazuje da je popularnu, a po nastanku i najmlađu pesmu, *Berlinsku sagu o knjizi*, ostvarila negovana, tvrdokorna svest jednoga od onih naših pisaca koji se ne prepušta lagodnom i banalnom komentarisanju stvari i sudbina. Prigodnost, posmatrana u jednostranom, svakodnevnom, frivolnom ruhu, na ovim stranicama ne postoji nikako. Sve se, baš u obrnutom smislu, javlja kao unutarnja logika, kao san koji je bolno, decenijama dug, odsanjan, *umesto* onih koji su bili i (p)ostali žrtve. Uostalom, u kategorijama tzv. istorijskog vremena, Krnjević se inspirisano narugao svetinjama ustoličene, građanske hagiografije. Ovde je, u isti mah, sve tako blisko i životu i smrti, i pomami radanja i farsu umiranja. I sve je u isti čas umilno i nesklono, čas blisko zavičajnom pejzažu, čas objektivizirano ledenom pruskom klimom. Onaj Čabrinovićev »crni kišobran koji se za-teže na vjetru i kupka krvi otkrinite« tako se,